

Autoreferat

informujący o naukowych zainteresowaniach i osiągnięciach habilitanta

Wstęp

Zgodnie z wymogami przewidzianymi prawem w zakresie udokumentowania wniosku habilitacyjnego składam niniejszy autoreferat, który zawiera informacje o posiadanych dyplomach i stopniach naukowych oraz przebiegu dotychczasowego zatrudnienia w jednostkach naukowych, charakterystykę przedsięwzięcia wskazanego w art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (t. j. Dz.U. z 2017 r. poz. 1789) i omówienie pozostałego dorobku naukowego.

1. **Posiadane dyplomy, stopnie naukowe** (z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytuł rozprawy doktorskiej).
  - a) **Dyplom doktora nauk prawnych w zakresie prawa** – Uniwersytet Łódzki, Wydział Prawa i Administracji, *Plany, programy i strategie jako prawny instrument osiągania celów ochrony środowiska*, 20 listopada 2009 r.
(2005-2009 dzienne studia doktoranckie)
  - b) **Dyplom ukończenia wyższych studiów magisterskich i uzyskanie tytułu magistra administracji** – Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego, *Organizacja zapobiegania poważnym awariom przemysłowym na przykładzie województwa kujawsko-pomorskiego*, 12 czerwca 2005 r.
(2003-2005 studia magisterskie)
  - c) **Dyplom ukończenia wyższych studiów zawodowych i uzyskanie tytułu licencjata** – Akademia Bydgoska im. Kazimierza Wielkiego, *Rola ustrojowa i organizacja prokuratury w Polsce*, 12 czerwca 2003 r.
(2000-2003 studia licencjackie)

2. Informacje dotyczące zatrudnienia:

- a) Od 1 października 2014 r. do chwili obecnej - Gdańska Szkoła Wyższa, ul. Biskupia 24B, 80-875 Gdańsk – stanowisko adiunkta.
- b) Od 1 października 2005 r. do chwili obecnej - Bydgoska Szkoła Wyższa, ul. Unii Lubelskiej 4c – stanowisko starszego wykładowcy (poprzednia nazwa uczelni -Wyższa Szkoła Informatyki i Nauk Społeczno-Prawnych)
- c) W latach 2006 - 2014 – Tucholskie Centrum Edukacji Zawodowej, nauczyciel przedmiotów prawnych, administracyjnych i ochrony środowiska.

3. Osiągnięcia o których mowa w art. 16 ust.1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (t. j. Dz.U. z 2017 r. poz. 1789).

3.1. Wskazanie osiągnięcia

Monografia autorstwa Joanny Sylwii Kierzkowskiej, *Czynniki sfery zewnętrznej wpływające na kształt prawa w zakresie gospodarowania odpadami*, ss 340 , Wydawnictwo Gdańskiej Szkoły Wyższej, Gdańsk 2018, ISBN 978-83-89762-98-6, recenzent prof. zw. dr hab. Andrzej Powałowski.

Uzasadnienie wyboru tematu

Podstawową motywacją wyboru tematu monografii jest moje wieloletnie naukowe zainteresowanie prawem ochrony środowiska, w tym prawem związanym z gospodarowaniem odpadami. Dotychczas system gospodarowania odpadami w Polsce w naukach prawnych badany był tylko w wąskich zakresach mających charakter monotematyczny bądź monodyscyplinary. W prawie obserwowany jest trend badawczy związany ściśle z analizą prawną albo prawnoporównawczą. Sama poświęciłam znaczącą część badań naukowych prawnej problematyce gospodarowania odpadami starając się poszukiwać swoistego punktu widzenia dla tej problematyki. Poza zakresem doktrynalnym, od lat starałam się uwzględniać w swoich badaniach także aspekty praktyczne gospodarowania odpadami. Nie byłoby to możliwe bez współdziałania z podmiotami spoza sfery administracji. Poza tym uważam, że doczasowe rozprawy związane z gospodarowaniem odpadami przygotowane w dziedzinie nauk prawnych zasadniczo związane są z prawem unijnym i krajowym, często bez wskazywania norm wykonawczych, które dla praktycznego stosowania norm ustawowych przez podmioty

zobowiązane są bardzo ważne. Innowacyjność podjętej przez mnie tematyki, co do zasady z zakresu prawa, polega na spojrzeniu na problem badawczy w sposób interdyscyplinarny, jednak wiodącą jest analiza prawna.

Podczas wcześniejszych badań naukowych wielokrotnie zastanawiałam się jakie bodźce i oddziaływania oraz jakie czynniki wpływają na ostateczny kształt prawa w zakresie gospodarowania odpadami. Przez lata pracy naukowej (i dydaktycznej) zdiagnozowałam ich co najmniej kilkanaście. Niektóre z nich można połączyć w jeden obszar przedmiotowy, co uczyniłam w monografii. Niektóre z kolei, moim zdaniem stanowią odrębny czynnik, który wpływa na prawo gospodarowania odpadami. Determinantą łączenia ich w rozdziały były prawne podstawy merytoryczne oraz względy porządkujące.

Tytułowe „czynniki sfery zewnętrznej” są zróżnicowane. Mają charakter prawny i pozaprawny. Zdefiniowałam je jako majce swoje źródła w dziedzinach nauki, istniejącym prawie i planowaniu oraz zjawiskach społecznych, gospodarczych i politycznych bodźce, których oddziaływanie ma znaczenie dla tworzenia, nowelizowania i uchylania norm prawnych (w badanym w monografii zakresie – norm prawnych dotyczących gospodarowania odpadami). Wszystkie, które zdiagnozowałam na potrzeby monografii są niezmiernie ważne dla ostatecznego kształtu prawa związanego z gospodarowaniem odpadami.

Od blisko dwudziestu lat prawo gospodarowania odpadami jest niedoskonałe. W niektórych czasookresach niedomagały normy planowe, innym razem brakowało dobrych instrumentów realizacji norm unijnych dla osiągnięcia celów, które wytyczały przepisy wspólnotowe lub brakowało odpowiednich przepisów karnych, które pozwalałyby na skuteczne działanie podmiotów zobowiązanych do ich wykonywania. Dotychczasowe badania doprowadziły mnie do wniosku, że wiele czynników wpływających na kształt prawa ma tak naprawdę główne źródło swego istnienia daleko poza procesem legislacyjnym. Dlatego, z całą stanowczością podkreślam, iż koniecznym jest współdziałanie w obszarach nauki w zakresie dyscyplin naukowych, a nawet dziedzin nauki i obszarów wiedzy, co wcale nie umniejsza wartości samemu badaniu w danej dyscyplinie a w moim przekonaniu jest dla niej wartością dodaną.

Wybór tematu monografii uzasadnia też moja pasja poznawcza w zakresie gospodarowania odpadami. W oparciu o powyższe uznałam, że punktem wyjścia w moim badaniu powinno być pokazanie kwestii wpływu geopolityki z uwzględnieniem kontekstu

narodowościowego („czynnik geopolityczny i narodowościowy”), który wskazuję jako pierwszy czynnik sfery zewnętrznej oddziałujący na gospodarkę odpadami, co stanowi problem dotąd nie badany w literaturze środowiskowej. Uznałam, że kwestie te, jako globalne i ogólne należy przybliżyć na wstępie opracowania. W konsekwencji kontekst geopolityczny (a w nim też narodowościowy) jako istotny czynnik oddziaływań zewnętrznych został umieszczony w rozdziale pierwszym wraz ze zbadaniem wpływu „lobbingu” na ostateczny kształt prawa gospodarowania odpadami oraz „rodzajem sprawowanych rządów”, których znacznie jest także niezmiernie istotne dla procesu tworzenia prawa.

Drugi zakres składający się w rezultacie, na ostateczne ustalenie czynników sfery zewnętrznej mających wpływ na gospodarowanie odpadami poświęciłam badaniu trzech czynników w postaci „logistyki”, „zarządzania” i „inżynierii” związanej z prawem środowiskowym (w tym prawem gospodarowania odpadami). Założyłam, iż powyższe trzy czynniki także mają znaczący wpływ na ostateczny kształt regulacji polskiego prawa wewnętrznego w badanym zakresie.

Kolejne zakresy badawcze monografii obejmują czynnik zasobności, „bogactwa gospodarstw domowych” oraz idei „życia ekologicznego”, swoistej „mody na ekologię” a także „stopnia rozwoju cywilizacji” w kontekście ich wpływu na prawo związane z gospodarowaniem odpadami. Założyłam też, że „czynnik gospodarczy” i „czynnik polityki pracy” także są determinantami zmian w prawie dotyczącym gospodarowania odpadami, zatem stanowią tytułowe „czynniki sfery zewnętrznej”.

Piąty obszar tematyczny ściśle powiązany z głównym wotkiem monografii poświęciłam czynnikowi „prewencji” odpadowej i „monitoringowi” gospodarowania odpadami. Ten fragment badań poświęciłam też „edukacji”, uznając ją na wstępie za priorytetowy czynnik właściwego gospodarowania odpadami. Uzasadniając wybór tematu i wybór tytułowych czynników sfery zewnętrznej, uznałam, za konieczne zbadanie kontekstu właściwej prewencji wytwarzania odpadów. Uznałam też za stosowne wskazanie monitoringu gospodarki odpadowej, którego oddziaływanie wykracza poza sektor odpadowy i jest istotny dla ochrony wód, gleby i powietrza, czyli wiąże się z zakresem prawnej ochrony środowiska. Tematykę edukacji, poszerzyłam o fragment związany z wcześniejszymi spostrzeżeniami dotyczącymi „straconych” pokoleń dla gospodarowania odpadami. Tezy te nie są znane w dotychczasowej literaturze związanej z prawem gospodarowania odpadami. Zatem, trzeba uznać je za słusznie włączone do zakresu badań. Co oczywiste, monografia obejmuje też czynnik „planistyczny i prawny”,

zwłaszcza w odniesieniu do prawa już istniejącego. Ostatni fragment mojego badania obejmuje poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, na ile „podejście polskich elit politycznych” do gospodarowania odpadami może być czynnikiem o charakterze zewnętrznym, wpływającym na kształt prawa odpadowego? Do sfer zewnętrznych włączyłam też rozważania na temat wpływu „mediów” na specyfikę myślenia ustawodawcy o tytułowych regulacjach prawnych. Założyłam też, że istotne znaczenie dla norm w zakresie gospodarowania odpadami ma okres przedwojenny, pokazałam też wpływ działań wojennych na powstawanie odpadów, odniosłam się do okresu przedtransformacyjnego oraz do wpływu układu współczesnych sił politycznych na kształt racjonalnego prawotwórstwa. Wydaje się oczywistym, że istotnym jest też zakres obejmujący „spojrzenie” w tym względzie na centralny szczebel prawotwórczy, organy rządowe, czynnik oddolny w postaci organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego oraz radnych i organy wykonawcze.

Pomysłem na moją monografię było prowadzenie badań w taki sposób, aby priorytetem było badanie zakresu prawnego tytułowego zagadnienia. Wnioski nie tylko mają potwierdzić istnienie określonych „czynników sfery zewnętrznej”, których istnienie nie może być bagatelizowane przez ustawodawcę ale także ma uświadomić ustawodawcy ich znaczenie. Poza tym, ostatecznym uzasadnieniem całości tytułu monografii jest istnienie pojęcia prawnego „gospodarowania odpadami”, które jest dość pobieżnie i jednostronnie badane w polskiej literaturze prawniczej. W ten sposób szczególnego znaczenia nabiera nie tylko ustalenie najważniejszych „czynników sfery zewnętrznej”, które oddziałują na jego kształt ale także ich doktrynalne sklasyfikowanie i szczegółowy podział uwzględniający między innymi stronę przedmiotową i podmiotową oraz czasookres ich oddziaływania.

Cele pracy i pytania badawcze:

Monografia ma na celu szczegółowe zbadanie „sfery zewnętrznej” i występujących w niej „czynników” wpływających na kształt prawa związanego z gospodarowaniem odpadami. Poszczególne etapy procesu tworzenia prawa w zakresie gospodarowania odpadami rozumiane są jako elementy ciągu prawotwórczego, które traktuję jako czynniki „sfery wewnętrznej” tworzenia prawa w zakresie gospodarowania odpadami. Sfera ta nie jest wolna od bodźców zewnętrznych, bowiem bez nich nie istnieje i nie może powstać prawo. Czynniki występujące w tej sferze są zróżnicowane. Każdy z nich może stanowić odrębny cel badawczy, gdyż ich wpływ na powstawanie i treść regulacji prawnych w zakresie gospodarowania odpadami stanowi nowość

wśród prac związanych z gospodarowaniem odpadami. Zatem, głównym celem monografii jest sklasyfikowanie i zbadanie „czynników sfery zewnętrznej”, które wpływają na tworzenie, zamiany albo uchylanie przepisów w zakresie prawa gospodarowania odpadami.

Rozdziały pomimo, że są interdyscyplinarne, to w swoim merytorycznym zakresie stanowią badanie aspektów prawnych. Pomimo, że kolejność rozdziałów nie jest gradacją ważności poszczególnych „czynników sfery zewnętrznej”, to kwestie geopolityczne uznałam za najbardziej ogólne, co przeważało o umieszczeniu ich na początku monografii. W opracowaniu przyjąłm cele szczegółowe, które ostatecznie skorelowałam z treścią siedmiu rozdziałów. Dla każdego rozdziału ustaliłam też cele pomocnicze. Zatem, celem rozdziału pierwszego było zbadanie: 1. Jak wygląda gospodarka odpadami w wymiarze geopolitycznym? Udzielenie na nie wyczerpującej odpowiedzi wymagało uszczegółowienia badań, co uczyniłam dzieląc ten problem badawczy na analizę rynku europejskiego, azjatyckiego, amerykańskiego, pokazując specyfikę krajów arabskich oraz problem odpadów w Afryce. Dla pełnego obrazu bodźców (tytułowych „czynników”) zewnętrznych odgrywających rolę w tworzeniu prawa krajowego w zakresie gospodarowania odpadami sformułowałam kolejne pytania badawcze: 2. Na ile polityka wewnętrzna kraju, rodzaj sprawowanych rządów oraz lobbying wpływają na kształt prawa w zakresie gospodarowania odpadami? oraz 3. Czy wzorce systemowe zaczerpnięte z innych krajów są warte naśladowania? Powyższe dwa pytania wymagały badań wielopłaszczyznowych. Dla uzyskania odpowiedzi na pierwsze z nich postawiłam sobie za cel zbadanie kolejno kwestii teoretycznych i prawnych w odniesieniu do lobbyingu, odrębności w polityce wewnętrznej kraju oraz rodzajów sprawowanych rządów. Na tle wprowadzenia teoretycznego celowym było zbadanie bodźca zewnętrznego jakim jest lobbying, wraz ze wskazaniem jego źródeł. Dalszym celem badania było wykazanie wpływu polityki wewnętrznej kraju na kształt prawa w zakresie gospodarowania odpadami oraz pokazanie oddziaływania sprawowanych rządów na kreację prawa „odpadowego”. Odpowiedź na trzecie z powyższych pytań pomocniczych, co do zasady wynika raczej z wnioskania, gdyż samo udowodnienie naśladownictwa prawnego wymagałoby wieloletnich obserwacji i odrębnych badań. Dla osiągnięcia głównego celu pracy, zbadalam rozwiązania występujące w wybranych krajach, skupiając się głównie na przykładzie niemieckim i amerykańskim.

Celem realizacji rozdziału drugiego było zbadanie połączonych czynników sfery zewnętrznej. Tu moim priorytetem badawczym stało się uzyskanie odpowiedzi na pytanie: Czy

zakresy takie jak – zarządzanie, logistyka przemieszczania odpadów oraz inżynieria związana z ochroną środowiska mają wpływ na prawo gospodarowania odpadami? Realizację tego celu oparłam na próbie odpowiedzi na następujące pytania: 1. Na ile logistyka jako czynnik sfery zewnętrznej wpływa na gospodarowanie odpadami i przemieszczanie strumienia odpadów? 2. Który z procesów gospodarowania odpadami stał się zagadnieniem pierwszoplanowym w odniesieniu do całości gospodarowania nimi? oraz 3. Jaki jest wpływ inżynierii środowiskowej, najnowszych dostępnych technik i technologii na prawo gospodarowania odpadami? Dla zrealizowania pierwszego powyższego celu, badania objęły zwłaszcza analizę związku logistyki z gospodarowaniem odpadami, badanie obszaru działania logistycznego w sferze przemieszczania odpadów oraz wpływ prawnej „zasady bliskości” na działania logistyczne a także znaczenie cyklu życia produktu i łańcucha dostaw dla procesu działań logistycznych. Z kolei pytanie badawcze w zakresie zarządzania skupione na wybranych zakresach gospodarowania odpadami realizowane było w kontekście zarządzania odpadami na tle prawnej hierarchii gospodarowania odpadami oraz poprzez zbadanie procesów odzysku i recyklingu zakładając, że oba czynniki mają charakter zasadniczego bodźca wpływającego na prawo tworzone w tym sektorze. Dla realizacji trzeciego celu pomocniczego zbadalam pojęcie „inżynierii” i „inżynierii środowiskowej” oraz wybrałam kategorie inżynieryjne stanowiące element jednego z czynników sfery zewnętrznej. Dodatkowymi celami badawczymi były też kwestie techniki i technologii (prawna zasada BAT), które także w moim założeniu badawczym stanowią element oddziaływania zewnętrznego mającego znaczenie dla kształtu polskiego prawa gospodarowania odpadami.

Celowość dążeń badawczych w rozdziale trzecim skupiona była na założeniu, iż dochody mają wpływ na ilość powstających odpadów. Zagadnienie to w sposób naturalny łączy się z rozwojem cywilizacyjnym, który spowodował nadmierną produkcję odpadów. W ostatnich latach nurt ekologiczny spowodował swego rodzaju trend w zakresie dbałości o środowisko. Dlatego, na potrzeby tego rozdziału sformułowałam następujące pytania szczegółowe: Czy na zmiany w prawie wpływa czynnik sfery zewnętrznej w postaci rozwoju cywilizacyjnego oraz bogacące się gospodarstwa domowe i moda na ekologię? Szczegółowe pytania badawcze określiłam tu następująco: 1. Czy czynnik dochodowy, środowiskowy, kulturowy i wykształcenie są istotne dla gospodarowania odpadami i czy w rezultacie oddziałują na zmiany w prawie gospodarowania odpadami? 2. Na ile można mówić o istnieniu współczesnego społeczeństwa jako ekologicznego

oraz o istnieniu swoistej „moda na ekologię” i jak to się przekłada na gospodarowanie odpadami?

3. Jak czynnik rozwoju cywilizacyjnego wpływa na zmiany w prawie gospodarowania odpadami?

Rozdział czwarty bada sferę gospodarki i polityki pracy. Zatem celem szczegółowym stało się tu zbadanie jak stan gospodarki państwa wpływa na legislację prawa w zakresie gospodarowania odpadami oraz jakie jest znaczenie polityki pracy w dziedzinie gospodarowania odpadami? Pytania pomocnicze, które dały pełny obraz analityczny są następujące: 1. Czy model i stan gospodarki państwa wpływa na gospodarowanie odpadami? 2. W jaki sposób polityka pracy oraz wybrane aspekty zatrudnienia i pracy na stanowiskach związanych z gospodarowaniem odpadami wpływają na wytwarzanie i gospodarowanie odpadami oraz czy można je uznać za czynnik wpływu zewnętrznego kształtującego prawo gospodarowania odpadami? Jak wskazałam we wstępie monografii, w obawie przed zarzutem, iż pierwsze z wyżej wskazanych pytań od razu może sugerować odpowiedź należy wyjaśnić, że dla młodego pokolenia Polaków problemy minionego okresu gospodarki centralnie sterowanej nie są znane. Dlatego, uznałam za zasadne, sygnalizacyjne zbadanie kwestii problemów odpadowych, z jakimi spotykano się w warunkach centralnego sterowania oraz jakie istnieją w warunkach wolnorynkowych. Realizacja powyższych celów badawczych narzuciła konieczność przeanalizowania polityki pracy w Polsce oraz zbadania kwestii bezrobocia w kontekście jego wpływu na przedmiotowe rozważania. Celem realizacyjnym zagadnienia „pracy w odpadach” była analiza kwestii zatrudnienia w gospodarce odpadowej z uwzględnieniem prawnych wymogów dla osób zatrudnionych w badanym sektorze. Rozdział ten jest także próbą analizy struktury zatrudnienia na przestrzeni lat w gospodarce odpadami oraz porusza kwestię prawnego obowiązku podnoszenia kwalifikacji przez podmioty zajmujące się gospodarowaniem odpadami. Realizacja tych celów w rezultacie ma służyć wykazaniu wpływu badanych tu „czynników sfery zewnętrznej” na kształt prawa gospodarowania odpadami.

Celem rozdziału piątego było zbadanie na ile monitoring i prewencja gospodarowania odpadami łączy się z edukacją związaną z gospodarowaniem odpadami? Założyłam tu, że edukacja jest priorytetowym czynnikiem gospodarki odpadowej i na tej tezie oparłam badanie prawnych aspektów tych zagadnień i sformułowanie kolejnych pytań badawczych: 1. Jak jest znacznie rodzinnej edukacji oraz edukacji szkolnej i wczesnoszkolnej? (w zarysie); 2. Czy istnieją normy prawne regulujące treści programów szkolnych oraz normy dla nauki i szkolnictwa wyższego w zakresie gospodarowania odpadami? 3. Jaka jest rola monitoringu,

prewencji wytwarzania oraz segregowania odpadów w ujęciu normatywnym? W rezultacie tych rozważań, przyjąłam tezę o tzw. „straconych pokoleniach dla gospodarowania odpadami”, której celem jest pokazanie pozaprawnego aspektu tego zagadnienia dla podkreślenia konieczności skonstruowania szerszych i bardziej skutecznych instrumentów egzekucji obowiązków związanych z gospodarowaniem odpadami.

Rozdział szósty ma na celu zbadanie czynnika sfery zewnętrznej w postaci planowania i prawa - już istniejącego. Postawiłam tu następujące pytania badawcze: 1. Jak prawo międzynarodowe i przystąpienie Polski do umów międzynarodowych wpływa na polski system prawny gospodarowania odpadami? 2. Jakie znaczenie dla prawa krajowego mają zobowiązania unijne oraz jaką rolę odgrywają plany UE? 3. Czy czynnik norm już istniejących wpływa na dalszy kształt prawa gospodarowania odpadami? 4. Jak zadania samorządowe wpływają na prawotwórstwo odpadowe? 5. Czy obowiązki służb, inspekcji i straży są powiązane z prawem gospodarowania odpadami? 6. Jaka jest rola rzetelnego i normatywnego planowania na normy prawne w gospodarowaniu odpadami? Pytania te mają charakter wiodący dla opracowania. Stały się dla mnie podstawą do ukształtowania planu rozdziału. Celem tego fragmentu badania było wyznaczenie kolejnych czynników sfery zewnętrznej, które mają wpływ na zmiany w prawie gospodarowania odpadami. Poza tym, powyższy zakres tematyczny był niezbędny i niezmiernie istotny dla pracy badającej aspekty prawne zagadnienia gospodarowania odpadami. Jednak ponownie akcentując cel główny niniejszego badania należy podkreślić, że analiza ta nie była w założeniu *stricte* pokazującą przepisy prawa znajdujące się w ustawie o odpadach, do czego szczególnie przywiązanie widoczne jest w krajowym piśmiennictwie.

Ostatni rozdział, czyli rozdział siódmy miał za zadanie zbadanie jakie jest podejście elity politycznej oraz jaki jest wpływ mediów na specyfikę myślenia o prawie odpadowym? Wątki analityczne podzieliłam, tak aby uzyskać odpowiedzi na następujące pytania: 1. Jak wyglądała polityka gospodarowania odpadami w okresie przedwojennym? 2. Czy konflikty wojenne mają wpływ na powstawanie odpadów? 3. Jak kształtowano prawo gospodarowania odpadami w okresie przedtransformacyjnym i czy aktualny układ sił politycznych ma znaczenie w zakresie racjonalnego prawotwórstwa w gospodarowaniu odpadami? 4. Jaka jest rola mediów w kształtowaniu opinii prawotwórczej i powstawania nowych norm gospodarowania odpadami? Złożoność problemu prawotwórczego w zakresie gospodarowania odpadami na tle układu sił politycznych wpłynął na moją decyzję o podziale tego zagadnienia badawczego, tak aby

przeanalizować w nim centralny szczebel prawotwórczy, organy rządowe w terenie oraz czynnik oddolny, czyli pokazać aspekty prawne i rolę radnych w organach stanowiących jednostek samorządu terytorialnego w zakresie tworzenia prawa miejscowego związanego z gospodarowaniem odpadami.

Metodologia badań

Istnienie unikalnej, specyficznej metody prawniczej jest charakterystyczne dla badań naukowych z zakresu prawa. Odrzucenie jednolitej metody pozwalającej na ustalenie „czynników sfery zewnętrznej” wpływających na kształtowanie prawa gospodarowania odpadami było moim podstawowym założeniem metodologicznym. Zatem, metody badawcze wykorzystane do przygotowania monografii oparte są na podstawowych założeniach heteronomii metodologicznej. Badanie w swoim podstawowym założeniu ma bowiem mieć charakter interdyscyplinarny co determinuje konieczność wyboru wielu metod badawczych, które pokazują relacje między prawem a innymi dziedzinami np. zarządzaniem a nawet geopolityką gospodarowania odpadami, zasadniczo bazując na analizie i logice prawniczej. W badaniu nie stroniłam od prawniczych schematów pojęciowych ale też wykorzystałam teorię racjonalnego wyboru dla określenia najważniejszych „czynników sfery zewnętrznej” na przykład w zakresie logistyki, inżynierii środowiska, polityki, gospodarki a nawet polityki pracy. Wykorzystane w pracy źródła są klasyczne dla analizy prawniczej, czyli badanie regulacji prawnych, z włączeniem w nie orzecznictwa oraz szczegółowa analiza literatury.

Wybrane narzędzia badawcze, były instrumentem pomocniczym a celem ich wprowadzenia do badań było ich wzbogacenie. Zatem, ankieta i wybrane dane GUS stały się istotne, ale nie wiodące. Najważniejsze w badaniu są źródła w postaci aktów normatywnych oraz literatura pozwalająca na dogłębne zbadanie poszczególnych „czynników” aby w ostateczności zaliczyć, bądź nie klasyfikować ich w zakresie „sfery zewnętrznej” oddziaływania na prawo gospodarowania odpadami. Za priorytetowe w powyższym względzie uznałam badanie doktryny prawa, w tym prawa ochrony środowiska i prawa w zakresie gospodarowania odpadami. Metodologia badań, korzystając z logiki, pozwoliła mi na pokazanie w wielu fragmentach paradoksów implikacji materialnej oraz przykładów. Wykorzystałam też praktykę gospodarowania odpadami wprowadzając dokumentację fotograficzną z badań własnych.

W przyjętej metodologii analizy prawniczej, widocznej we wszystkich rozdziałach, uznałam, że ze szczególnym naciskiem wykorzystana ona musi być w odniesieniu do

monitoringu, prewencji oraz aspektów prawnych i planistycznych gospodarowania odpadami. Ważnym jest także argumentacja przyjętych założeń i wyprowadzonych wniosków.

Uznając metody prawnicze z nowoczesnej filozofii prawa, która dopuszcza próbę autorecenzji należy podkreślić, że wybór jednej metody badawczej z pewnością okazałby się zawodnym zwłaszcza, że wyjściowym etapem było przygotowanie, przeprowadzenie i opracowanie wyników badań ankietowych. Narzędzie to pozwoliło wzbogacić badanie o uwzględnienie opinii społecznej w zakresie gospodarowania odpadami w Polsce. Jednak należy wyraźnie podkreślić, iż badania te nie miały charakteru pełnowymiarowych badań socjologicznych, były przeprowadzone głównie w celu poznania opinii społecznej w zakresach doprecyzowanych w pytaniach ankietowych.

Charakterystyka rozważań zawartych w pracy i jej struktura

Cel główny i cele szczegółowe w znaczącym stopniu wpłynęły na podział, ilość i zakres rozdziałów monografii. Początkowo „luźne” myśli w zakresie wyliczenia czynników sfery zewnętrznej, jako tych które są determinantą do zmian przepisów prawa w zakresie gospodarowania odpadami z czasem przybrały postać siedmiorozdziałowej pracy badawczej. Koncepcja metod badawczych, w tym przygotowanie ankiet i ich zebranie oraz konieczność obserwacji praktyki gospodarowania odpadami (w tym obserwacje rozwiązań przyjętych poza granicami kraju np. na Litwie, Łotwie i w Estonii) znacznie pogłębiły i udoskonaliły rozważania zawarte w pracy.

Uznałam, że jako wyjściowy zakres badawczy należy przyjąć zagadnienie ogólne i zbadać kontekst geopolityczny i narodowościowy, który w sposób niekiedy nieświadomy, zewnętrznie wpływa na gospodarowanie odpadami. Tu zwłaszcza zbadałam gospodarowanie odpadami i pokazałam znaczenie rynku europejskiego, „rozbuchanej” produkcji azjatyckiej, rynku amerykańskiego oraz przeanalizowałam podstawowe aspekty specyfiki gospodarowania odpadami w krajach arabskich i Afryce. Dalsze rozważania skupiłam na polityce wewnętrznej kraju, w której to w zakresie tworzenia prawa gospodarowania odpadami znaczącą rolę odgrywa (legalny w Polsce) lobbing oraz polityka i rodzaj sprawowanych rządów. Rozważania pierwszego rozdziału zamyka analiza oddziaływania rozwiązań przyjętych w innych państwach i swego rodzaju naśladownictwo rozwiązań już przyjętych w innych krajach. Wątek ten podjęłam zdając sobie sprawę, że ostateczne udowodnienie tej tezy wymaga dalszych badań i może posłużyć do napisania nowej rozprawy prawnoporównawczej (jednak nie to założenie przyświecało całości

mojej monografii). Zatem, ostatecznie zbadane są tu „czynnik geopolityczny i narodowościowy”, „lobbing” i „rodzaj sprawowanych rządów”. Geopolityka uwzględnia międzynarodowe uwarunkowania prawnośrodowiskowe oraz unormowania obostrzone przepisami unijnymi (z prawną hierarchią gospodarowania odpadami na czele). Z nią w sposób naturalny łączą się wątki narodowościowe w zakresie przyjętych rozwiązań prawnych dotyczących gospodarowania odpadami i w konsekwencji możliwość powiązania ich z rodzajem sprawowanych rządów w omawianych państwach oraz legalnym lobbingsiem, który coraz większą rolę odgrywa w procesie prawotwórczym i jest regulowany ustawą z dnia 7 lipca 2005 r. o działalności lobbingsowej w procesie stanowienia prawa (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 248).

W rozdziale drugim rozważania skupione są na trzech głównych czynnikach, po pierwsze „logistyce”, której znaczenie w gospodarowaniu i przemieszczaniu strumienia odpadów jest olbrzymie, co w konsekwencji oddziałuje na normy prawne (zwłaszcza wykonawcze). Znaczenie logistyki jako czynnika sfery zewnętrznej w odniesieniu do prawa gospodarowania odpadami udowodniłam na podstawie rozważań pokazujących związek logistyki z gospodarką odpadami, badania obszaru działań logistycznych w sferze przemieszczania odpadów, znaczenia łańcucha dostaw w gospodarowaniu odpadami (np. dla spalarni odpadów) oraz cyklu życia produktu i wskazania roli prawnej „zasady bliskości” jako wpływającej na działania logistyczne. Po drugie rozważania skupiłam na kwestiach zarządzania, uznając je za kolejny „czynnik sfery zewnętrznej” wpływający na ostateczny kształt prawa gospodarowania odpadami. Tu wykazałam, że pierwszorzędną rolę odgrywa „hierarchia gospodarowania odpadami”, która ukształtowana w sposób normatywny wpływa na wszelkie działania zarządcze w gospodarowaniu odpadami (np. w zakresie właściwego funkcjonowania regionalnych instalacji przetwarzania odpadów komunalnych). Pokazałam także rolę odzysku jako najważniejszego sposobu właściwego zarządzania odpadami oraz zbadalam prawny aspekt recyklingu, uznając go za bodziec zarządczy, co w rezultacie dało zespół czynników sfery zewnętrznej składających się na „zarządzanie”, które także wpływa na tworzenie prawa gospodarowania odpadami.

Prawo związane z gospodarowaniem odpadami nie istnieje bez inżynierii środowiska oraz najnowszych dostępnych technik i technologii (zasada BAT). Zatem, także te zagadnienia włączyłam do rozważań prawnych w prezentowanym aspekcie badawczym. Do analiz z zakresu inżynierii wybrałam kategorie, które moim zdaniem są najważniejszymi czynnikami, które należało zbadać od strony prawnej i ostatecznie uznać ich wpływ lub wykluczyć ich związek z

gospodarowaniem odpadami w Polsce w kontekście prawnym. Rozważania skupiłam na ustaleniu pojęciowym „inżynierii” i „inżynierii środowiskowej”, następnie zbadałam, na ile poszczególne czynniki mają związek z prawem gospodarowania odpadami. Badaniu poddałam między innymi gospodarkę wodno-ściekową, zaopatrzenie w wodę, meliorację i ochronę gleby, energetykę i odnawialne źródła energii, ochronę powietrza oraz krajobraz.

Rozdział trzeci stanowi novum badawcze, bowiem założyłam, że czynnik „bogactwa gospodarstw domowych” i „życia ekologicznego” oraz „stopnia rozwoju cywilizacji” mają wpływ na zmiany w prawie gospodarowania odpadami i są kolejnymi czynnikami sfery zewnętrznego oddziaływania na „prawo odpadowe”. Założenie moje potwierdziły badania ankietowe, w których wyraźnie dostrzec można korelację między ilością pieniędzy (dochodami) a ilością wytwarzanych odpadów w gospodarstwach domowych, nie bez znaczenia jest też czynnik kulturowy i struktura wykształcenia (tu zwłaszcza chodziło o pokazanie praktyki gospodarowania odpadami oraz wykonywania obowiązku ich segregacji, co przy określonej tendencji musi dać reakcję adresata normy prawnej oraz reakcję ustawodawcy (lub uchwałodawcy). Swoistość zjawiska „mody na ekologię” oraz tworzenie się „eko-pokolenia” jest ciekawym aspektem rozważań, bowiem wiedzie ku nadziei na ograniczenie ilości odpadów. Dla zmian w prawie gospodarowania odpadami ma znaczenie również „stopień rozwoju cywilizacji”, założenie to wyprowadzam wprost z ugruntowanych w doktrynie definicji prawa. Zatem, moim zdaniem stopień rozwoju cywilizacyjnego, jako czynnik sfery zewnętrznej, wpływał na stosunek normodawcy do gospodarowania odpadami, co starałam się udowodnić. Oddzielnie pod powyższym względem scharakteryzowałam cywilizacje starożytne, erę nowożytną oraz zbadałam relację ustawodawcy do prawnego gospodarowania odpadami w dwudziestym wieku.

Czwarty rozdział poświęciłam „czynnikowi sfery gospodarczej” oraz „polityce pracy”, uznając tym samym, iż oba zakresy są ważnymi „czynnikami sfery zewnętrznej”, które oddziałują na kształt prawa, w tym także prawa odpadowego. Uznałam, że stan gospodarki państwa ma wpływ na ilość odpadów i ich zagospodarowanie (często samoistne) a co za tym idzie też na prawo gospodarowania odpadami albo jego brak. Badanie objęło problem odpadów w gospodarce centralistycznej i w warunkach wolnorynkowych. W tym fragmencie monografii odniosłam się też do polityki pracy i bezrobocia w aspekcie zagadnień gospodarowania odpadami uwzględniając tu współczesny czynnik ubóstwa emerytów i rencistów, który być może w przyszłości stanie się kolejnym czynnikiem regulującym wysokość stawek za gospodarowanie

odpadami np. na gruncie prawa miejscowego. Zatrudnienie w „gospodarce odpadowej” i struktura zatrudnienia w tym sektorze już w przeszłości wpływała na zmiany w prawie (normy w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy, normy stanowiskowe, normy techniczne oraz normy w zakresie wykształcenia dla stanowisk kierowniczych). W rozważaniach, marginalnie i wyłącznie uzupełniająco włączyłam czynnik psychologiczny pracy „w odpadach” i jego wpływ na kształt prawa.

Piąty zakres przedmiotowych rozważań poświęciłam „edukacji”, „monitoringowi i prewencji” w zakresie prawa gospodarowania odpadami. Uznałam edukację za istotny czynnik sfery zewnętrznej w zakresie wpływu na kształt prawa gospodarowania odpadami, postawiłam tezę, że jest ona priorytetowym czynnikiem właściwego gospodarowania odpadami. W rozważaniach zwróciłam uwagę na braki w programach edukacyjnych (które zasadniczo pomijają gospodarowanie odpadami, co powinno być bodźcem do zmian prawnych) zgłębiłam na wszystkich etapach kształcenia, podkreśliłam też rolę edukacji w rodzinie oraz zbadałam kontekst właściwej prewencji wytwarzania (już na etapie projektowym, co kształtują przepisy prawne dotyczące gospodarowania opakowaniami) i segregowania odpadów. Prewencja bowiem, zgodnie z hierarchią gospodarowania odpadami unormowaną w art. 17 ustawy z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach (t. j. Dz.U. z 2018 r. poz.992 ze zm.) stoi na jej szczycie (konkretnie – „zapobieganie powstawaniu odpadów”). Dalej rozważania skierowałam ku monitoringowi, uznając go za gwarancję ochrony wód, gleby i powietrza przed odpadami.

Rozdział szósty obejmuje czynniki niezmiernie istotne dla tworzenia i ewolucji w prawie gospodarowania odpadami. Moim założeniem badawczym było pokazanie tu norm planowych i norm już istniejących oraz ich oddziaływania na zakres zmian w prawie gospodarowania odpadami. Zbadałam rozwiązania prawa międzynarodowego oraz znaczenie przystąpienia do umów i konieczności realizacji zobowiązań unijnych (w kontekście zmian w krajowym prawie gospodarowania odpadami). Poza tym, badaniu poddałam czynniki norm prawnych już istniejących w prawie krajowym w kontekście dalszych zmian prawnych. Kolejny element badawczy poświęciłam kwestii zadaniowości samorządu, która wynika z prawa krajowego w sferze gospodarki odpadami. Na tle dotychczasowych badań, uznałam za zasadne przeanalizowanie też obowiązków służb, inspekcji i straży w sferze gospodarowania odpadami oraz pokazania w tym zakresie ewolucji i potrzeb normotwórczych. Ostatecznie czynnik określiłam jako „prawo i planowanie już istniejące”.

W rozdziale siódmym znajduje się badanie w zakresie podejścia elity politycznej oraz diagnozy wpływu mediów na specyfikę myślenia o „prawie odpadowym” (czynniki: „podejście elity politycznej” i „media”). Rozdział ten spina dotychczasowe zakresy w pewien sposób zataczając koło przechodzące od geopolityki do wskazania układu sił politycznych na kształt racjonalnego prawotwórstwa, zamykając tu dla odmiany rozważania w ramy czasowe. Prawo gospodarowania odpadami w okresie przedwojennym było bowiem zgoła inne niż dzisiejsze unormowania. W badaniu cząstkowym wyróżniłam okres przedtransformacyjny i zbadalam wpływ okresu wojennego na powstawanie odpadów i potrzebę tworzenia nowych rozwiązań prawnych nawet po wielu latach od zakończenia wojny (np. problem odpadów w Bałtyku). Z kolei badanie czynnika w postaci układu współczesnych sił politycznych na kształt racjonalnego prawotwórstwa oparłam o analizę centralnego szczebla prawotwórczego, organów rządowych w terenie (wskazując na ich myślenie o problemie odpadowym) oraz na znaczeniu czynnika oddolnego w postaci radnych w organach stanowiących jednostek samorządu terytorialnego a także roli organu wykonawczego (zwłaszcza w gminie). Uznałam też, że władcza rola mediów jest nie do przecenienia w kształtowaniu podejścia do gospodarki odpadowej. Zatem, „media” także uznałam za czynnik sfery zewnętrznej, który wpływa na prawo gospodarowania odpadami.

Wszystkie powyższe rozważania nie tylko potwierdziły istnienie „czynników sfery zewnętrznej”, które wpływają na kształtowanie i zmiany w prawie gospodarowania odpadami ale też pozwoliły mi na ukształtowanie obszernych wniosków przydatnych, rozszerzających i wzbogacających doktrynę prawa w zakresie gospodarowania odpadami. Badając jeden z najmniej analizowanych zakresów środowiskowych wpisuję się w dostrzeganą lukę w polskiej doktrynie prawa w tym zakresie. Podejście interdyscyplinarne pozwoliło mi na określenie nie tylko nowych postulatów *de lege ferenda* ale także na sklasyfikowanie oraz dokonanie podziału tych czynników w oparciu o czasookres, siłę ich oddziaływania i podział sfery zewnętrznej ze względu na występowanie podmiotu oddziałującego a także klasyfikację opartą o wyznacznik przedmiotowy.

Wyniki badań

Badania dowiodły, że w wielu zakresach analitycznych interdyscyplinarność jest niezbędna do osiągnięcia zamierzonego celu i udowodnienia tezy bądź zamysłu badawczego. Osiągnięcie celów badawczych w poszczególnych etapach analizy pozwoliło na sformułowanie poniższych wniosków których kształt i zakres ma służyć polskiej doktrynie prawa, zajmującej

się prawem gospodarowania odpadami. Badania dowiodły, że tworzenie prawa w zakresie gospodarowania odpadami nie pozostaje „nieskazitelnie czyste” w swym twórczym zamyśle projektodawczym i legislacyjnym. Prawo to nie pozostaje bez wpływu na inne sektory (dziedziny), zatem oddziaływanie ich na jego ostateczny kształt wydaje się naturalną reakcją na podejmowane próby jego kształtowania lub nowelizowania. Badanie dowiodło, że przyjęte na wstępie założenie o istnieniu „czynników sfery zewnętrznej” wpływających na prawo gospodarowania odpadami w Polsce bez wątplenia istnieje. Nowatorstwo badań polegało na konkretnym ustaleniu tych czynników w odniesieniu do badanego sektora środowiskowego. Cel w tym zakresie trzeba uznać za zrealizowany a poniższe postulaty *de lege ferenda* mogą służyć dalszemu kształtowaniu prawa gospodarowania odpadami. Dodatkowo, świadomość istnienia sfery zewnętrznej i konkretnie ustalonych czynników na nie oddziałujących może mieć dla ustawodawcy charakter: kształtujący jego świadomość i edukujący; prewencyjny – pozwalający w przyszłości uniknąć czynników negatywnego oddziaływania; normotwórczy (np.: w zakresie podjęcia działań naprawczych, chociażby w przedmiocie, w którym dostrzegane są luki prawne); w kontekście tworzenia nowych norm; inicjujący określone działania albo powodujący zaniechanie dotychczasowych działań normotwórczych, np. w zakresie ustawodawczym, działań wykonawczych, kontrolnym (a nawet nadzorczym), zarządczym, organizacyjnym; pozwalający na ograniczenie nacisku ze strony czynnika zewnętrznego (w sytuacjach niepożądanych, kiedy nacisk ten staje się „patologią” lub przybiera formę działań niedozwolonych); dający możliwość reakcji zarówno w sytuacji braku regulacji ale także w przypadku istnienia nadregulacji.

W wyniku prowadzonych badań, po pierwsze ustaliłam, że przyjęte we wstępie pojęcie „czynniki sfery zewnętrznej” nie jest tożsame z pojęciem „sfery zewnętrznej” albo „czynniki zewnętrzne”. Nie powinno się tych pojęć stosować naprzemiennie. Badając elementy wpływające na prawo w zakresie gospodarowania odpadami ustaliłam jednoznacznie, iż „sfera zewnętrzna” jest pojęciem stanowczo bardziej „pojemnym” niż „czynniki sfery zewnętrznej”, bowiem one muszą być skonkretyzowane i przybrać formę zmaterializowanego bodźca wpływowego na badany zakres (tworzenia prawa w odniesieniu do gospodarowania odpadami). Ponadto, uważam, iż ustalenie czynników tej sfery nie może zamykać dyskursu o wyznaczanie ich granic. Uznaję też, że wytyczenie linii oddzielającej „sferę zewnętrzną” od „sfery wewnętrznej” jest niemożliwe a nawet niecelowe. Bowiem, dla przykładu, w odniesieniu do czynnika w postaci „prawa i planowania już istniejącego” z jednej strony może on być uznany za bodziec, czy czynnik

zewewnętrzny a z drugiej, ze względu na to, iż jego rola funkcjonalna i normatywna „już się dokonała”, już istnieje, to niejako przeniknęła w zakres „sfery wewnętrznej”. Uznałam, ostatecznie, iż prawo dotychczasowe może być włączone do „sfery zewnętrznej” (i może być uwidocznione) w grupie czynników, których wpływ na „prawo odpadowe” jest na tyle istotny, że w sferze tej musi także wystąpić. Zatem, należy jednoznacznie uznać, iż „sfera zewnętrzna” istnieje. W jej obrębie da się ustalić konkretne „czynniki” wpływu na kształt prawa gospodarowania odpadami.

W związku z powyższym w toku badań ustaliłam, że istnieją (co najmniej) „czynniki sfery zewnętrznej”, które należy obecnie uznać za istotne w zakresie ich wpływu na kształt prawa krajowego dotyczącego gospodarowania odpadami. Zdiagnozowałam i uzasadniłam istnienie następujących „czynników sfery zewnętrznej”: „czynnik geopolityczny i narodowościowy”, „lobbing”, „rodzaj sprawowanych rządów” „logistyka”, „zarządzanie”, „inżynieria środowiska”, „monitoring i prewencja”, „edukacja” i „czynnik sfery gospodarczej”, „czynnik polityki pracy”, „prawo i planowanie już istniejące”, „czynnik bogactwa gospodarstw domowych”, „stopień rozwoju cywilizacji”, „życie ekologiczne/moda na ekologię”, „media”, „podejście elity politycznej”. Ustalenie ich może mieć dla ustawodawcy znaczenie wskazane już wyżej (np. edukacyjne, prewencyjne i inicjujące działania normotwórcze). Przyjęcie czasookresu, jako podstawy klasyfikacji czynników sfery zewnętrznej dało rezultat w postaci podziału na: 1) czynniki istniejące przed powstaniem określonej normy prawnej albo całego aktu prawnego (np. wojny, będące elementem czynnika „podejście elit politycznych”), dotychczasowe prawo (czynnik „prawo i planowanie już istniejące”), wcześniejszy ustrój gospodarczy („czynnik sfery gospodarczej”) ; 2) czynniki, których oddziaływanie ma charakter terazniejszy np. aktualna geopolityka („czynniki geopolityczne i narodowościowe”), gospodarka („czynnik sfery gospodarczej”), aktualne planowanie (czynnik „prawo i planowanie już istniejące”), moda na ekologię (czynnik „życie ekologiczne/moda na ekologię”), w którym: a) oddziaływanie jest *constans* i nie ulega dużym przeobrażeniom np. działania zaplanowane na wskazywany czasookres w postaci podjętych dokumentów planowych – czynnik „prawo i planowanie już istniejące”, b) wpływ jest względnie stały i zmienia się w zakresie nie powodującym rewolucyjnych zmian (np. realizowana bieżąca polityka pracy, aktualizacja dokumentów planowych – „czynnik polityki pracy”, „prawo i planowanie już istniejące”, c) wpływ bezustannie się zmienia - ze względu na siłę oddziaływania (np. rewolucyjne zmiany polityki

państwa – „czynniki geopolityczne i narodowościowe” i „rodzaj sprawowanych rządów”) lub ze względu na zmianę innych czynników (zmiany zachodzące w każdym z czynników wyodrębnionych w toku badań), d) czynniki *ad hoc* (np. wybuch wojny, faktyczne działania służb, inspekcji i straży – zakres sfery zewnętrznej z czynnika „prawo i planowanie już istniejące” a nawet czynniki w postaci „zarządzania” i „logistyki”); 3) czynniki, które mogą powstać w przyszłości np. związane z rozwojem techniki i technologii albo czynnik w postaci stopnia rozwoju cywilizacji – czynniki: „inżynieria środowiska” i „stopień rozwoju cywilizacji”.

Kolejnym wynikiem badań jest podział „czynników sfery zewnętrznej” ze względu na „siłę” oddziaływania na prawo gospodarowania odpadami: 1) czynniki silnie oddziałujące (np. prawo już istniejące, czyli zwłaszcza prawo UE, podejście elit politycznych, czynnik sfery gospodarczej - czynniki „prawo i planowanie już istniejące”, „podejście elity politycznej” i „czynnik sfery gospodarczej”); 2) czynniki średniego oddziaływania (np. krajowe - prawo już istniejące, planowanie, geopolityka, czynnik narodowościowy, monitoring i prewencja, zarządzanie, logistyka, edukacja, inżynieria środowiska, czynnik bogactwa gospodarstw domowych i stopnia rozwoju cywilizacji, media – czyli zasadniczo czynnik „prawo i planowanie już istniejące”, „czynniki geopolityczne i narodowościowe”, „monitoring i prewencja”, „edukacja”, „logistyka”, „inżynieria środowiska” i „czynnik bogactwa gospodarstw domowych”); 3) czynniki „słabsze” np. krajowe lobby, inżynieria środowiskowa, wcześniejsze wojny, czyli zasadniczo czynnik w postaci „lobbingu” i „podejścia elity politycznej”.

Podział ten, nie jest zamknięty, gdyż siła oddziaływania każdego czynnika może wzrastać albo być słabsza np. w różnych czasookresach. Dlatego „przemieszczanie się” i wzajemne „przenikanie” czynników w obrębie sklasyfikowanych grup jest możliwe a nawet wskazane. Zatem, przykłady w poszczególnych trzech grupach nie są umieszczone w sposób kategoriowy i ostateczny. Sama mierzalność „siły” oddziaływania czynników sfery zewnętrznej na ostateczny kształt prawa odpadowego jest niezmiernie trudna i wymagałaby ustalenia konkretnych jednorodnych „wzorów” np. poprzez ustalenie konkretnych cech stałych i zmiennych (na kształt wzoru matematycznego).

Trzecim ukształtowanym w toku badań kryterium podziału czynników sfery zewnętrznej jest występowanie podmiotu oddziałującego: 1) czynniki, w których podmiot jest bezpośrednio związany z gospodarowaniem odpadami np. lobby - odpadowe, logistyka np. odzysku, monitoring - gospodarowania odpadami, prawo istniejące - podmioty i organy prawotwórcze,

inżynieria w sferze gospodarowania odpadami – czynniki: „lobbing”, „logistyka”, „inżynieria środowiska”, „prawo i planowanie już istniejące”, „monitoring i prewencja”, 2) czynniki, w których występuje podmiot spoza sektora gospodarki odpadowej (media np. społecznościowe - czynnik „media”), 3) czynniki, gdzie występują podmioty „mieszane”, czyli bezpośrednio nie związane lub nie związane na stałe z gospodarowaniem odpadami ale wpływające na kształt prawa odpadowego (np. w sferze politycznej, geopolitycznej, edukacyjnej), czyli „czynniki geopolityczne i narodowościowe” i „edukacja”.

Czwarta klasyfikacja oparta jest o wyznacznik przedmiotowy: 1) czynniki powiązane z gospodarką odpadową (np. „prawo i planowanie już istniejące” - prawo gospodarowania odpadami, „życie ekologiczne/moda na ekologię”, „inżynieria środowiska”, „logistyka”, „zarządzanie”) 2) czynniki na stałe nie związane bądź „oderwane” od gospodarki odpadowej (np. „inne czynniki” jak sytuacja kryzysowa – rola czynnika „media”).

Czynniki sfery zewnętrznej wpływającej na tworzenie prawa gospodarowania odpadami mogą przyjąć postać „nacisków”: oddolnych (np. formułowanych przez społeczeństwo gminy podczas konsultacji), odgórnych (kierowanych do organów hierarchicznie podporządkowanych organowi tworzącemu prawo lub plan dotyczący gospodarowania odpadami).

Badania dowiodły, iż wszystkie ustalone czynniki sfery zewnętrznej mają wpływ na prawo związane z gospodarowaniem odpadami. Czynniki te mają wpływ na prawo, które jest projektowane, kształtowane (zmieniane) czy uchwalane (podejmowanie w fazie poza projektowej, czyli będące na dowolnym, dalszym etapie ścieżki legislacyjnej). Oznacza to, że niezależnie od etapu, momentu decyzji o zmianach, bądź istnienia dotychczasowego kształtu przepisów - symptomy wpływu „czynników sfery zewnętrznej” są zauważalne. Badanie potwierdziło, że kształt prawa zależy od wielu aspektów pojawiających się na drodze jego faktycznego powstawania. Zatem, nie tylko czynniki krajowe są tu istotne, bowiem na prawo w zakresie gospodarowania odpadami wpływają czynniki powiązane z produkcją odpadów w wymiarze geopolitycznym. Ostatecznie można uznać, iż spośród przybliżonych swoistych cech obszarów, scharakteryzowanych w oparciu o aspekt geopolityczny z uwzględnieniem dostępnych w momencie badań statystyk oraz wybranych wątków prawnych, gospodarczych, społecznych i innych, że na kształt polskiego prawa w zakresie gospodarowania odpadami największy wpływ mają wzorce zaczerpnięte z obszaru europejskiego. Aspekt geopolityczny ma znaczenie zwłaszcza dla tworzenia prawa międzynarodowego w gospodarowaniu odpadami, głównie w

zakresie prawnej możliwości ich transgranicznego przemieszczania. Specyfika obszaru geopolitycznego, możliwości przyjmowania odpadów do gospodarowania nimi (bez względu na dywagacje na temat moralnej odpowiedzialności za takie działania i kwestie odpowiedzialności międzypokoleniowej w kontekście środowiskowej zasady zrównoważonego rozwoju) - przysłużyła się zmianom w prawie międzynarodowym i podejściu do globalnego problemu odpadów, wymuszając podjęcie konkretnych kroków prawnych w tym względzie przez władze wielu krajów na świecie (w tym Polski). Badania potwierdzają także, że kształt „prawa odpadowego” zależy od polityki wewnętrznej kraju i konkretnego podejścia elit politycznych oraz ich faktycznego zaangażowania w zakresie rozwiązania problemu odpadowego. Zatem, rodzaj sprawowanych rządów jest elementem składającym się na czynnik sfery geopolitycznej, kształtujący międzynarodowe prawo gospodarowania odpadami (zarówno w aspekcie wpływu na rozwiązanie światowe, jak i w odniesieniu do konkretnych rozwiązań w danym obszarze świata, czy w konkretnym kraju). Rozwój gospodarki jest także niebywale istotnym czynnikiem. Jako przykład rozważań o podłożu geopolitycznym wskazałam między innymi produkcję azjatycką opartą na deficycie surowców, która stała się zasadniczym czynnikiem wpływu na zjawisko importu przez te kraje, odpadów z całego świata, w tym zwłaszcza z USA i Europy. Konsekwencją tej sytuacji, w ostatnim czasie była konieczność wprowadzenia określonych zakazów prawnych, w tym względzie.

Badania „lobbingu” w zakresie odpadowym wykazały, że jest on czynnikiem sfery zewnętrznej wpływającej na kształt prawa w zakresie gospodarowania odpadami. „Lobbing” znacząco uzależniony jest od polityki wewnętrznej kraju a jego pierwowzoru prawnego doszukano się na gruncie amerykańskim. Można, uznać, iż kontekst geopolityczny w tym względzie był konieczny do zbadania, bowiem polski lobbing w znaczeniu prawnym ma krótką historię. Obecnie w Polsce w zależności od formy i rodzaju działalności lobbingowej, zarówno na szczeblu centralnym jak i w samorządzie jest on ważnym czynnikiem wpływu na ostateczny kształt prawa. Badanie pozwoliło mi ustalić, że chodzi tu zwłaszcza o zewnętrzny nacisk, lobbing ekspercki czy interwencje posłów, senatorów albo radnych. Nie bez znaczenia jest lobbowanie pomysłów związanych z gospodarowaniem odpadami na etapie konsultacji społecznych, czy poprzez lobbing instytucjonalny. Pierwszy etap badawczy pozwolił też na podkreślenie, że wzorce gospodarowania odpadami zaczerpnięte z innych krajów, głównie krajów europejskich odgrywają znaczącą rolę i muszą być kwalifikowane jako czynnik wpływu będący sferą

zewnątrzną oddziałującą na prawo gospodarowania odpadami w Polsce (czynnik „prawo i planowanie już istniejące”). I chociaż w toku rozważań uznano, iż nie wszystkie rozwiązania można przełożyć bezpośrednio na grunt krajowy, to wzorzec niemiecki i amerykański jest nierzadkim argumentem przy poszukiwaniach systemowych.

Przeprowadzone badania dowodzą, że także „logistyka”, „zarządzanie” oraz „inżynieria środowiska” ma znaczenie dla tworzenia prawa w sferze gospodarowania odpadami. Pierwsza z wymienionych, czyli logistyka istotna jest zwłaszcza dla tworzenia prawa w zakresie przemieszczania odpadów. Chociażby właśnie z tego względu unormowana w prawie została tzw. „zasada bliskości”. Wiąże się z tym zakresem, także przepisy obejmujące konieczność podjęcia norm, wskazujących które z przejść granicznych mogą obsługiwać transporty z odpadami. Chodzi także o odpady niebezpieczne i w tym względzie ich przemieszczanie doczekało się specjalistycznych przepisów w zakresie bezpieczeństwa ich przemieszczania. Chodzi między innymi o powstanie przepisów ADR i ADN, regulaminu RID i przepisów COTIF dotyczących międzynarodowego przewozu kolejami towarów niebezpiecznych. Sama logistyka przemieszczania odpadów uwarunkowana jest też przepisami unijnymi (co szczegółowo wykazałam w monografii). Dla prowadzenia działań logistycznych w zakresie gospodarowania odpadami istotny jest tzw. „cykl życia produktu”, który w związku z normami odpadowymi znacznie się wydłuża poprzez zastosowanie „recyklingu”. Tu badanie wykazało, że logistyka i recykling oraz odzysk są ściśle ze sobą powiązane, zwłaszcza w zakresie tworzenia licznych norm o charakterze wykonawczym. Podjęto rozporządzenia dotyczące między innymi poziomów odzysku i recyklingu odpadów powstałych z preparatów smarowych, dodatków i środków zapobiegających zamarzaniu; stawek opłat produktowych dla poszczególnych rodzajów opakowań; dokumentów potwierdzających odrębnie odzysk i odrębnie recykling, przykładowego wykazu wyrobów, które uznaje się albo nie uznaje za opakowanie. W logistyce używa się także pojęcie „łańcuch dostaw”. Z nim związane są liczne normy odpadowe wpływające na jego wielkość. Istotne w tym względzie są przepisy ustawy o odpadach oraz ustawy o utrzymaniu czystości i porządku w gminach oraz wszystkie ustawy odnoszące się do konkretnych rodzajów odpadów np. sprzętu elektrycznego i elektronicznego, baterii czy akumulatorów. Ustalenie dla nich poziomów odzysku czy recyklingu staje się bowiem realną wielkością kanału dostawy. Z kolei brak odpowiedniej wielkości takiego kanału może mieć wpływ na zmiany w przepisach prawnych (np. na gruncie ustawowym, prawa miejscowego albo w obszarze planowym).

Odziaływanie „zarządzania” na prawo w zakresie gospodarowania odpadami jest widoczne w wielu elementach prawa gospodarowania odpadami, np. w normach kierowanych do konkretnych podmiotów tej gospodarki. Tu zasadnicze znaczenie ma prawne unormowanie hierarchii gospodarowania odpadami, w odniesieniu do której badanie potwierdza, że odzysk i recykling może w gospodarce odpadami być uznawany za bodziec determinujący do podjęcia określonych działań zarządczych. Z kolei praktyka zarządzania gospodarką odpadami staje się czynnikiem wpływu na kształt prawa gospodarowania odpadami.

„Inżynieria środowiska” oraz konkretne kategorie w zakresie inżynierii środowiskowej są ważne dla tworzenia nowego prawa lub jego doskonalenia. Na prawo odpadowe wpływa inżynieria gospodarki wodno – ściekowej np. poprzez zdefiniowanie prawnego pojęcia „ścieków” , czy „komunalnych osadów ściekowych”. Z kolei zaopatrzenie w wodę np. poprzez przepisy materialne dotyczące bezpieczeństwa ujęć wody. Z kolei w odniesieniu do melioracji i ochrony gleby, aktualnie ustawa o odpadach w art. 2 pkt 3 wyłącza spod unormowań „niezanieczyszczoną glebę” oraz w art. 2 pkt 11 „masy ziemne lub skalne”. Energetyka i odnawialne źródła energii łączą się z gospodarowaniem odpadami, np. poprzez wskazanie w prawie, iż „biogaz rolniczy” pochodzi między innymi z „...odpadów (...) z wyłączeniem biogazu (...) z oczyszczalni ścieków oraz składowisk odpadów” oraz prawne unormowanie pojęcia „biomasy”. Znaczenie ma też inżynieria ogrzewnictwa. Dostrzegalny jest tu związek z gospodarowaniem odpadami poprzez przepisy prawne dotyczące ogrzewania domów za pomocą biomasy. Ochrona powietrza na styku z prawem gospodarowania odpadami widoczna jest w zakresie ukształtowania norm dotyczących monitoringu jakości powietrza, zakazu spalania odpadów (termicznego przekształcenia odpadów) oraz norm planowych dotyczących ochrony powietrza. Z kolei, inżynierię gazownictwa łączy z „prawem odpadowym” eksploatacja węgla i gazu, która powoduje pozostawanie wyrobisk górniczych i otworów w górotworach. Co za tym idzie powstaje możliwość składowania odpadów w górotworze. Zatem, zakres ten musiał być unormowany prawnie. Obecnie umożliwia on legalne składowanie odpadów w górotworach. Chłodnictwo i klimatyzacja poprzez wprowadzenie do prawa zakazu stosowania freonów oraz występowanie azbestu w starszych sprzętach elektrycznych i elektronicznych, w sposób oczywisty, kreuje konieczność wprowadzenia odpowiednich unormowań prawnych dotyczących tych odpadów (tzw. elektrośmieci). Wspólny mianownik inżynierii krajobrazu z prawem dotyczącym gospodarowania odpadami widoczny jest głównie w przestrzennym sytuowaniu

składowisk odpadów. Projektowanie przestrzeni łączy się z prawem budowlanym, ocenami oddziaływania na środowisko projektowanych inwestycji, które mogą być wykorzystywane w zakresie gospodarowania odpadami, np. punktów selektywnej zbiórki odpadów komunalnych albo budowy infrastruktury w regionalnych instalacjach przetwarzania odpadów komunalnych (tzw. RIPOK-ach).

Odpowiednie pod względem prawnym gospodarowanie odpadami musi odbywać się z uwzględnieniem środowiskowej zasady stosowania najlepszych dostępnych technik i technologii. Przykładem jest „przetwarzanie” odpadów w instalacjach i urządzeniach, które musi zagwarantować ich najwyższą jakość z zastosowaniem BAT oraz czynić zadość wymogom uwzględniającym „postęp naukowo - techniczny” i uwzględniać innowacje. Innowacyjność propagowana w nauce wpływa na wynalazczość także w obszarze gospodarowania odpadami. Z kolei nowe technologie są przyczyną do podejmowania norm o charakterze wykonawczym.

Badania, które przeprowadzałam w formie ankiety pokazały, że istnieje związek między gospodarowaniem odpadami a dochodami gospodarstw domowych oraz propagowaniem mody na ekologię. Wnioski oparłam na twierdzeniu, iż samo istnienie odpadów komunalnych warunkują gospodarstwa domowe. Bowiem hipotetyczny brak odpadów wykluczałby ogólną potrzebę tworzenia prawa w tym zakresie. Życie i zdrowie człowieka, które uzależnione jest od czystego środowiska pozwoliło na wykształcenie się w ostatnich latach nurtu ekologicznego obejmującego także odpady oraz swoistej mody na „eko” (czynnik – „życie ekologiczne/ moda na ekologię”). Doktryna prawa ochrony środowiska łączy się z nauką ekologii. Doszłam do wniosku, że chęć życia ekologicznego i postawa ekologiczna ma znaczenie w zakresie tworzenia ram proekologicznych w ujęciu oddolnym, czyli w inicjowaniu działań, których zakres, intensywność i siła oddziaływania może mieć wpływ na prawo miejscowe dotyczące gospodarowania odpadami. Badanie wykazało, słuszność włączenia czynników związanych z prowadzeniem gospodarstwa domowego w postaci „stopnia rozwoju cywilizacji”. Jest on bowiem, istotnym „czynnikiem sfery zewnętrznej”. Zatem, stopień rozwoju narodu, jego kultura, „podejście” do odpadów elit politycznych oraz stosunek do odpadów samych mieszkańców terenu i wiele innych czynników kulturowo - rozwojowych oddziałuje na sferę prawotwórczą gospodarowania odpadami.

Badanie wykazało, iż kolejne czynniki sfery zewnętrznej, czyli gospodarka i polityka pracy („czynnik sfery gospodarczej” i „czynnik polityki pracy” także kształtują normy w zakresie

gospodarowania odpadami. Między innymi przytoczone statystyki pokazują, iż dobrobyt gospodarczy powoduje zwiększenie ogólnej masy odpadów, w tym zwłaszcza odpadów komunalnych. Gospodarka z okresu przedtransformacyjnego kształtowała niedobory materiałowe, co powodowało konieczność wykorzystania każdego materiału, istniało zjawisko, które dzisiaj (na potrzeby niniejszego wniosku) można określić mianem „recyklingu oddolnego” lub „recyklingu samoistnego”. W okresie PRL-u nie dostrzegano potrzeby ukształtowania w sposób normatywny kwestii odpadów w oddzielnym akcie prawnym. Pierwszą ustawę o odpadach podjęto dopiero 27 czerwca 1997 roku. Jak udowodniłam, praca w gospodarce odpadami również jest znaczącym bodźcem – „czynnikiem sfery zewnętrznej”, który wpływa na prawo gospodarowania odpadami. W ostatnich latach wzrosła ilość osób zatrudnionych w tym sektorze. Specyfika stanowisk pracy przyczyniła się do konieczności określenia prawnych wymogów kwalifikacyjnych np. dla kierowników składowisk odpadów. Poza tym, praca w odpadach powoduje zagrożenie dla bezpieczeństwa zdrowotnego. Dlatego, zwłaszcza akty wykonawcze (np. w zakresie BHP) noszą znamiona swoistych dla zbadanego zakresu. Poza tym, normy prawa wewnętrznego powinny być dostosowane do specyfiki miejsca pracy i ewoluować wraz z modyfikacją, rozbudową i zmianami organizacyjnymi podmiotu zajmującego się gospodarowaniem odpadami.

Niezmiernie ważnym czynnikiem sfery zewnętrznej okazał się „monitoring i prewencja”, którego znaczenie wykazałam w zestawieniu z „edukacją” w zakresie prawa gospodarowania odpadami. Wyniki pokazują, że „edukacja” (i nauka) jest czynnikiem priorytetowym w tym względzie. Wyniki w tym zakresie badawczym pozwalają na sformułowanie postulatu o konieczności wprowadzenia normatywnych rozwiązań w zakresie profesjonalnego edukowania w temacie gospodarki odpadowej (a nie tylko w zakresie ekologii i/lub prawa ochrony środowiska) włączając w edukację wszystkie kategorie wiekowe. Kwestie monitoringu słusznie uznawane w literaturze za „dobrodziejstwo” środowiskowe należy pozytywnie ocenić także w zakresie gospodarowania odpadami. Jednak w tym zakresie nie istnieją odpowiednio wyraziste narzędzia prawne nazwane wprost „monitoringiem” (bowiem istniejący odnosi się do ochrony wód, powietrza i gleby). Po części rolę tę pełni prawny obowiązek raportowania (np. ilości wytwarzanych odpadów). Jednak przez pryzmat zagrożenia dla składników środowiskowych – właściwe gospodarowanie odpadami (np. respektowanie wymogów prawnych stawianych składowiskom odpadów) daje możliwość reagowania w sytuacji

przekroczenia norm i pozwala na szybką interwencję ze strony organów administracji publicznej i odpowiednich służb, inspekcji i straży. Zatem, monitoring ma charakter prewencyjny i należy go rozwijać oraz zadbać o jego rzetelność i profesjonalizm (np. w zakresie metodyk zbierania danych, jednolitości porównawczej, odpowiedniego pod względem technicznym sprzętu badawczego), co za tym idzie koniecznym jest stosowanie zasady BAT.

Moje badanie wykazało także, że czynnik „prawa i planowania już istniejącego” stanowi istotny element badanej sfery zewnętrznej, która wpływa na tworzenie polskiego prawa gospodarowania odpadami. Czynnik planistyczny można klasyfikować w oparciu o wyznacznik czasowy, pozwalający na wyznaczenie dwóch głównych zakresów (grup klasyfikacyjnych) w odniesieniu do powstawania aktów planistycznych w gospodarowaniu odpadami: 1) na podstawie norm planowych: a) już istniejących (wcześniej ukształtowanych np. poprzez dostosowywanie do istniejących dokumentów planowych wyższego stopnia albo dokumentów dla których wprowadzono obowiązek aktualizacji), b) tworzonych od podstaw (np. z uwagi na wprowadzanie *novum* planistycznego albo w związku z dostosowaniem do planowania w prawie międzynarodowym lub UE); 2) na podstawie norm ustawowych dających podstawę tworzenia (aktualizowania) dokumentu planistycznego w związku z delegacją ustawową: a) w określonym czasie, b) na określony czas. Charakter czynnika planistycznego w korelacji z czynnikiem prawa już istniejącego łączyć należy co najmniej ze sferą istniejącego już materialnie prawa gospodarowania odpadami na gruncie: 1) międzynarodowym (np. w Konwencji z Bazylei o kontroli transgranicznego przemieszczania i usuwania odpadów niebezpiecznych z 1989 r. ratyfikowana w 1995 r.); 2) UE (także założenia programowe), krajowym: a) w aktach powszechnie obowiązujących (krajowych i aktach prawa miejscowego), b) w aktach prawa wewnętrznego (np. w regulaminach i statutach). Choć powyższe rozróżnienie jest typowym (i znanym) dla doktryny i prawa administracyjnego pominięcie go nie dałoby pełnego podsumowania w badanym zakresie. Podział dokumentów planowych w oparciu o charakter normatywny jest następujący: 1) posiadające charakter normatywny (podejmowane w jednym z rodzajów źródeł prawa wyznaczonych przez Konstytucję np. w formie ustaw, rozporządzeń, aktów prawa miejscowego), 2) akty nienormatywne. Wynika to z wcześniejszych moich badań ale daje w odniesieniu do referowanego badania dalsze wnioski w postaci podziału w oparciu o przedmiot (zakres) regulacji: planowanie w zakresie zagospodarowania przestrzennego, planowanie w zarządzaniu kryzysowym, planowanie na wypadek poważanej awarii

przemysłowej (w tym w zakresie bezpieczeństwa), planowanie w zakresie gospodarki wodnej, planowanie w gospodarowaniu odpadami, planowanie środowiskowe i inne. Kolejnym wnioskiem jest podział opierający się o administracyjny podział przestrzenny: 1) dokumenty tworzone dla obszaru całego kraju (w tym w zakresie gospodarowania odpadami - „Krajowy plan gospodarki odpadami 2022”); 2) dokumenty planowe tworzone na terenie województwa: a) przez organy administracji rządowej (np. wojewodę) – w obecnym stanie prawnym nie są tworzone dla gospodarki odpadowej, b) przez organy administracji samorządowej (w tym plany w zakresie gospodarowania odpadami), 3) powiatowe dokumenty planowe – w obecnym stanie prawnym nie występują w planowaniu odpadowym, 4) gminne akty planowe – w obecnym stanie prawnym nie ma obowiązku tworzenia gminnych planów gospodarowania odpadami. Wnioskiem poanalizycznym i zarazem postulatem kierowanym do faktycznych twórców dokumentów planowych jest konieczność rzetelnego ich przygotowywania, tak aby treści w nich zawarte nie były odtwórcze i formułowały rzeczywiste pomysły przyszłościowe w zakresie gospodarowania odpadami. Konieczność wymogu normatywności dokumentów planowych autorka formułuje od lat w swoich badaniach naukowych. W odniesieniu do gospodarowania odpadami wymóg ten w obecnym stanie prawnym jest spełniony.

Podsumowując obowiązki służb, inspekcji i straży w odniesieniu do gospodarowania odpadami postulatem *de lege ferenda* jest utworzenie specjalnej służby zajmującej się wyłącznie gospodarowaniem odpadami. Praktyka pokazuje, że dzisiejsze rozwiązania cedujące obowiązki w sposób chaotyczny na istniejące podmioty nie przynoszą oczekiwanych efektów. Ponadto, należy apelować o dalsze wzmocnienie strony nakazowej i egzekucyjnej w prawie już istniejącym. Jak wykazały badania, analizy statystyczne i dotychczasowa moja praca badawcza, eliminowaniem nieprawidłowości w gospodarowaniu odpadami zajmują się obecnie służby działające w sektorze leśnym, straż miejska (gminna) a nawet straż pożarna.

Do kwestii czynnika politycznego odniosłam się już wyżej (tu: czynnik „podejście elity politycznej”). Jest to czynnik sfery zewnętrznej, który łączy się z innymi wyznacznikami wpływu na prawo odpadowe. Dlatego jego rola jest niezmiernie duża. Czynniki polityczny zbadany przez pryzmat różnych horyzontów, w tym czasowego (historycznego) uwidacznia też wpływ na gospodarkę, politykę pracy i prawo. Zatem, także na samo „myślenie” o odpadach łączy się z wieloma aspektami występującymi w kraju, w tym z warunkami politycznymi. Stabilna polityka wpływa na stałość przepisów prawa także na gruncie prawa gospodarowania odpadami. Zmiany

polityczne w efekcie powodują zmiany w prawie. W tworzeniu prawa gospodarowania odpadami (co oczywiste) wiodącą rolę odgrywa centralny szczebel prawotwórczy i to od jego woli politycznej i inicjatyw prawotwórczych a nawet systemowych zależy kształt prawa, także w zakresie gospodarowania odpadami. Jak pokazały moje badania nie bez wpływu na gospodarkę odpadową jest także polityka samorządowa. Jednocześnie mogę podkreślić, że w obecnym stanie prawnym polityka gminna przekłada się w sposób bezpośredni na kształt prawa w zakresie gospodarowania odpadami (zwłaszcza komunalnymi). W połączeniu z tą kategorią czynnika, w odniesieniu do badanych „czynników sfery zewnętrznej” (zdiagnozowanych w monografii) nie można zapominać o organach stanowiących i wykonawczych, których inklinacje polityczne są znaczącym czynnikiem oddolnego wpływu klasyfikowanego jako „zewnętrzny” w odniesieniu do tworzenia prawa gospodarowania odpadami - w sposób „czysty” (czyli tworzonego w sposób wolny od nacisków i czynników zewnętrznych). „Czyste tworzenie prawa odpadowego” jest kategorią teoretyczną, nowością w doktrynie. Sformułowanie zastosowane na użytek niniejszych rozważań. Badania dowiodły, że tworzenie prawa odpadowego bez „czynników sfery zewnętrznej” jest stanem prawotwórczym niemożliwym do osiągnięcia, co potwierdza po raz kolejny zasadność ich zdiagnozowania.

Dodatkowo, uwzględniając kategorię „władztwa” administracyjnego przy tworzeniu aktu administracyjnego (w tym aktu normatywnego) doktryna prawa administracyjnego dostrzega zazwyczaj możliwości prawne organu administracyjnego w odniesieniu do sfery zewnętrznej (podmiotów spoza administracji publicznej) rzadko dostrzegając oddziaływania przeciwne (odwrotne). Zatem, poprzez zdiagnozowane „czynniki sfery zewnętrznej” - „władztwo” administracyjne staje się w pewien sposób ograniczone i zarazem „związane” (uwarunkowane) tymi czynnikami. W badaniach dostrzegalna jest na przykład władcza rola mediów (dzisiaj zwłaszcza mediów społecznościowych). Tu nie można ograniczać ich władztwa tylko do kategorii oddziaływań społecznych. Oczywiście nie da się postawić znaku równości między „władztwem administracyjnym” a władczą rolą mediów (byłby to znaczący błąd merytoryczny – co należy podkreślić z całą stanowczością). Można tu jedynie wskazywać na „władanie” czynnikiem (ludzkim, przekładającym się także na działania organów) kształtującym podejście do gospodarowania odpadami.

4. Omówienie pozostałych moich osiągnięć naukowych z uwzględnieniem danych sumarycznych

Uwagi ogólne i najważniejsze publikacje

Szczegółowy wykaz moich publikacji zawarty jest w „Załączniku Nr 4”. Dorobek mój związany jest z trzema głównymi nurtami badawczymi, czyli prawem gospodarowania odpadami, prawną ochroną środowiska oraz prawem administracyjnym.

Poza scharakteryzowaną wyżej publikacją, do najważniejszej moich osiągnięć naukowych zaliczam monografię współautorską pt. ***Ograniczenia działalności gospodarczej ze względu na ochronę przyrody***, wydaną nakładem Wydawnictwa Wolters Kluwer w 2018 r., ISBN 978-83-8124-852-5, s. 52- 65, s. 65-71, s. 99-115, s. 193-207, s. 234-243, s. 243-253 oraz publikację współautorską stanowiącą rozdział wielotomowego dzieła wydanego przez Wydawnictwo C.H. Beck oraz Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2012 r. pod wspólnym tytułem ***System prawa administracyjnego***, R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel (red.), gdzie w Tomie 7 zatytułowanym ***Prawo administracyjne materialne***, opublikowany jest mój współautorski rozdział III pt. ***Strategie, plany i programy***, ISBN 978-83-255-3369-4. ISBN e-book 978-83-255-3370-0 – s.179-233.

Istotnymi dla mnie publikacjami są kolejne wydania ***Prawa ochrony środowiska***, w których od lat realizuję badania nad poważnymi awariami przemysłowymi w kontekście ochrony przed nimi środowiska. Tu kolejno ukazały się: 1) M. Górski (red.), ***Prawo ochrony środowiska***, w którym znajduje się mój samodzielny rozdział pt. ***Zapobieganie i usuwanie skutków poważanych awarii. Postępowanie z substancjami chemicznymi***, Wydawnictwo Oficyna a Wolters Kluwer business., Warszawa 2009 r., ISBN 978-83-7601-799-0 s. 280-306, 2) M. Górski (red.) ***Prawo ochrony środowiska***, gdzie mój samodzielny rozdział, który jest rozszerzeniem i kontynuacją poprzednich badań przybrał decyzją redaktora naukowego identyczny tytuł jak wyżej, Wydawnictwo LEX a Wolters Kluwer business, Warszawa 2014 r., ISBN 978-83-264-4556-9. s. 278-301, 3) M. Górski (red.) ***Prawo ochrony środowiska***, gdzie moje badania opierają się na najnowszych zmianach w zakresie prawa ochrony środowiska i naszą tytuł ***Zapobieganie skutkom poważnych awarii i usuwanie ich. Postępowanie z substancjami chemicznymi i produktami biobójczymi***, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2018 r., ISBN 978-83-8124-625-5 s. 357 - 391. Ponadto w publikacji tej byłam współautorką trzech

podrozdziałów, czyli 11.1. - M. Górski J.S. Kierzkowska, *System przepisów o odpadach*, s.393-397 oraz podrozdziału 11.5. - M. Górski J.S. Kierzkowska, *Planowanie w gospodarce odpadami*, s.414 - 418 i podrozdziału 1.9 - J. S. Kierzkowska, K. Michalak, *Sprawiedliwość ekologiczna*, s. 55-58 – realizowałam po 50% opracowania każdego podrozdziału.

Z zakresu prawa ochrony środowiska cenną jest także dla mnie współredagowana publikacja pt. *Wybrane zagadnienia ekologii, ekologiki, bezpieczeństwa i zarządzania środowiskowego oraz prawa w ochronie środowiska*, J.S. Kierzkowska, M. K. Wołowski (red.), Wydawnictwo Gdańskiej Szkoły Wyższej, Gdańsk 2016 r., ss.158, w której jestem autorką podrozdziałów: 2.1. *Wybrane pojęcia w zakresie ekologii*, 2.2. *Inżynieria środowiskowa.*, 2.3. *Logistyka w służbie środowiskowej*, 2.4. *Architektura środowiska.*, 3.1. *Bezpieczeństwo na rzecz środowiska – zakres pojęciowy i podstawy prawne.*, 3.2. *Naturalne zagrożenia środowiskowe.*, 3.3. *Zagrożenia antropogeniczne.*, 4.6. *Zarządzanie kryzysowe.*, 5.5. *Prawo wodne.*, 5.7. *Prawo na rzecz ochrony ziemi*, ISBN 978-83-89762-84-9, s. 23-34, s.43-62, s. 91-98, s. 118-121, s.125-128.

Za cenne uznaję też publikacje z prawa administracyjnego materialnego. W publikacji M. Stahl, R. Lewicka, M. Lewicki (red.), *Sankcje administracyjne.*, Wydawnictwo a Wolters Kluwer business, Warszawa 2011 r., jestem współautorką rozdziału pt. *Sankcje administracyjne w przepisach o odpadach*, ISBN 978-83-264-1485-5, (ISSN 1897-4392), s. 260-281. Ponadto, podjęłam się redakcji naukowej publikacji pt. *Wybrane zagadnienia z materialnego prawa administracyjnego.*, Wydawnictwo Gdańskiej Szkoły Wyższej, Gdańsk 2015 r., ss. 144, w której jestem także autorką podrozdziałów: 2.2. *Szkolnictwo wyższe*, 2.4. *Kultura*. 2.5. *Kultura - biblioteki i Biblioteka Narodowa*. 2.6. *Kultura - muzea*. 2.7. *Ochrona zabytków*. 3.3. *Gospodarka odpadami.*, ISBN 978-83-89762-68-9. s. 56-60, s. 65-86, s. 108-113.

Brałam też udział w projekcie o charakterze encyklopedycznym, w którym jestem autorką haseł związanych z ochroną środowiska i prawem administracyjnym w *Prawo ochrony środowiska*, J. Stelmasiak., M. Górski (red. tomu V) [w:] B. Hołyst (red.) *Wielka Encyklopedia Prawa.*, Wydawnictwo Fundacji Ubi societas, ibi ius., Warszawa 2014 r., ISBN 978-83-64556-04-3 - autorka haseł w tomie V (hasła: Biuletyn Informacji Publicznej, awarie przemysłowe, postępowanie z substancjami chemicznymi).

Publikacje potwierdzające badania naukowe w zakresie **prawa gospodarowania odpadami**

Przyjęcie przed laty za priorytet badawczy nurtu środowiskowego zaowocowało moim szczególnym zainteresowaniem prawem gospodarowania odpadami, co w efekcie złożyło się na niżej wskazane publikacje z tego zakresu, które wraz z główną omawianą monografią stanowią integralny zakres analityczny. **Gospodarowanie odpadami** badane od strony prawnej stało się moją pasją naukową i dało efekt w postaci przygotowanych przeze mnie publikacji:

1. *Prawne zasady postępowania ze zużytym sprzętem elektrycznym i elektronicznym i zadania gmin w tym zakresie.*, J.S. Kierzkowska, M. Górski, [w:] A. Erechemla (red.), *Prawo dla środowiska.*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Inżynierjno – Ekonomicznej z siedzibą w Rzeszowie, Rzeszów 2011 r. - współautorka artykułu w Rozdziale III., s. 95-116., ISBN 978-83-60507-10-0.
2. *Reglamentacja składowania odpadów w górotworach* [w:] M. Górski (red), *Prawo ochrony przyrody a wolność gospodarcza*, Wydawnictwo PZITS, Poznań 2011 r., s. 215-227., ISBN 978-83-89696-25-8.
3. *Wpływ „Krajowego programu oczyszczania ścieków komunalnych” i jego aktualizacji na efektywne zarządzanie gospodarowaniem odpadami w postaci osadów ściekowych* [w:] Ł. Fukas – Płonka (red.), *Gospodarka odpadami ściekowymi. Wybrane zagadnienia.*, Tom II., Wydawnictwo PZITS, Poznań 2011 r., s.115-123., ISBN 978-83-89696-59-2 – autorka rozdziału 9.
4. *Wpływ zmian systemowych w gospodarowaniu odpadami komunalnymi na minimalizację negatywnych skutków ich środowiskowego oddziaływania* [w:] J. Mikołajczak. (red.), *Logistyka w dobie zrównoważonego rozwoju.*, Wydawnictwo Bydgoskiej Szkoły Wyższej, Bydgoszcz 2012 r., s. 367-376, ISBN 978-83-923256-9-7 - autorka.
5. *Powstawanie odpadów w działalności pożarniczej oraz metody gospodarowania nimi w świetle aktualnych przepisów prawnych.*, I. Kierkowski, J.S. Kierzkowska [w:] *Zarządzanie gospodarką odpadami. Aktualne regulacje prawne.*, M. Górski (red.), Wydawnictwo PZITS Oddział Wielkopolski., Poznań 2014 r., s. 91-103., ISBN 798-83-89696-14-2 – współautorka.
6. *Dyskrecjonalność organów gminy w zakresie ustalania wysokości stawek opłat za gospodarowanie odpadami komunalnymi na przykładzie gmin powiatu tucholskiego.*, J. Kierzkowska, T. Suski [w:] P. Manczarski (red.) *Kompleksowe zarządzanie gospodarką odpadami.*, Wydawnictwo PZITS Oddział Wielkopolski., Poznań – Kołobrzeg 2015 r., s. 261-277., ISBN 978-83-89696-87-8 - współautorka.

7. *Ocena skuteczności instrumentów prawnych w zakresie gospodarowania odpadami stosowanych przez funkcjonariuszy straży gminnych (miejskich) na przykładzie działalności Straży Gminnej w Kęsowie oraz Straży Miejskiej w Bydgoszczy*, „Przeгляд Prawa Ochrony Środowiska” Nr 2/2015., s.75-94., ISSN 2080-9506 - autorka.
8. *Nowe przepisy prawne w zakresie odpadów opakowaniowych* [w:] T. Noch, J. Saczuk., A. Wesołowska (red.), *Globalizacja a regionalna ochrona środowiska*, Wydawnictwo Gdańskiej Szkoły Wyższej., Gdańsk 2016 r., s. 411- 420. ISBN 978-83-89762-79-5 - autorka.
9. *Prawne wyzwania w zakresie polskiego systemu gospodarowania odpadami komunalnymi*. [w:] M. Borkowski, Lydia Petrovna Goverdovskaya, J.S. Kierzkowska (red.), *Oblicza administracji.*, Gdańsk 2017 r. , s. 29-42, ISBN 978-83-89762-90-0 - autorka rozdziału/współredagowanie monografii.
10. *System prawa gospodarki odpadami a problem odpadów komunalnych wyrzucanych do lasu*, „Studia Prawnoustrojowe” Nr 37/2017, Wydawnictwo UWM, PL ISSN 1644 – 0412, s. 115-127 – autorka.
11. *Aktualne problemy prawne i praktyczne jako wyzwania dla administracji samorządowej w zakresie gospodarowania odpadami komunalnymi* , J. Ożóg, J.S. Kierzkowska [w:] Branecki T., Erechemla A., (red.) *Wybrane problemy współczesnej administracji.*, Sandomierz 2018 r. ISBN 978-83-87641-75-7, s. 83-109 – współautorka.

W druku:

1. *„Krajowy plan gospodarki odpadami 2022” jako wyznacznik celów realizacyjnych dla samorządu terytorialnego* – autorka. (US)
2. *Realizacja funkcji kontrolnej przez straże gminne (miejskie) w przedmiocie gospodarowania odpadami w świetle statystyk Straży Miejskiej w Bydgoszczy* – autorka. (Chełmno)
3. *Bezpieczeństwo prawnośrodowiskowe kształtowane przez pryzmat „Krajowego planu gospodarki odpadami 2022”* - autorka. (Lublin)
4. *Ewolucja zmian przepisów prawnych o odpadach niebezpiecznych oraz ich związek z pożarami składowisk i miejsc magazynowania odpadów* – autorka. (UWM)

Pozostałe publikacje potwierdzające badania naukowe z **prawa ochrony środowiska:**

1. *Poważne awarie i postępowanie z substancjami chemicznymi*, [w:] P. Korzeniowski (red.), *Prawa i obowiązki przedsiębiorców w ochronie środowiska. Zarys encyklopedyczny.*,

- Wydawnictwo Difin., Warszawa 2010 r., s. 206-227., ISBN 978-83-7641-298-6 – autorka rozdziału 14.
2. *Przeprowadzanie inwestycji typu liniowego przez tereny chronione na przykładzie obwodnicy Tucholi.*, [w:] N. Ratajczyk., D. Kopeć., *Prawo ochrony przyrody a procesy inwestycyjne.*, Towarzystwo Przyrodników Ziemi Łódzkiej, Łódź 2011r., s. 193-201 , ISBN 978-83-928031-4-0 – autorka.
  3. *Racjonalność rozwiązań alternatywnych formułowanych przy sporządzaniu dokumentów planistycznych obejmujących obszar Natura 2000* [w:] A. Kaźmierska - Patrzyzna, M. A. Król (red.), *Problemy wdrażania systemu Natura 2000 w Polsce.*, Wydawnictwo PZITS Szczecin - Łódź - Poznań 2013 r. s. 409 - 422., ISBN 978-83-89696-66-5 -autorka.
  4. *Rola organów samorządu terytorialnego w zakresie prawnej ochrony przyrody w Polsce.*, T. Suski., J.S. Kierzkowska [w:] B. Rakoczy, M. Szalewska, K. Karpus (red.) *Prawne aspekty gospodarowania zasobami środowiska. Korzystanie z zasobów środowiska.*, Wydawnictwo Dom Organizatora., Toruń 2014 r., s. 201-210., ISBN 978-83-72-85-767-5. – współautorka.
  5. *Uczciwość polskiego ustawodawcy wobec podziału obowiązków w zakresie ochrony środowiska między wybrane „szużby, inspekcje i strażę”* [w:] M. Nyka, T. Bojar-Fijałkowski (red.) *Prawo zarządzania środowiskiem – aspekty sprawiedliwości ekologicznej.*, Gdańsk 2017 r., s. 179-192., ISBN 978-83-7531-287- 4. -autorka.
  6. *Celowość tworzenia aktów planistycznych o charakterze środowiskowym w systemie prawa wewnętrznego* [w:] J. Zimmermann (red.) *Aksjologia prawa administracyjnego.*, Tom I., Wolters Kluwer, Warszawa 2017 r., s. 843 - 860, ISBN 978-83-8107-266-3. ISSN 1897-4392 - autorka.
  7. *Odpowiedzialność za środowisko Państwowej Straży Pożarnej jako podmiotu wykonującego zadania w zakresie usuwania szkód środowiskowych* [w:] E. Zębek, M. Hejbudzki (red.) *Odpowiedzialność za środowisko w ujęciu normatywnym.*, Olsztyn 2017 r., s. 193-205, ISBN 978-83-94-59-60-8-8 - autorka.
  8. *Zrównoważony rozwój jako zasada prawnej ochrony środowiska stanowiąca gwarancję realizacji „wizji” programowej oraz godnego życia w jednostkach samorządu terytorialnego,* [w:] Sobczak E. (red.), *Zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy regionów i gmin polskich.*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2018 r., s. 75-87, ISBN 978-83-7814-775-6 – autorka.

9. *Prawo do powietrza wolnego od zanieczyszczeń z „niskiej emisji”* [w:] B. Gronowska, B. Rakoczy, J. Kapelańska – Pręgowska, K. Karpus, P. Sadowski, *Prawa człowieka a ochrona środowiska. Wspólne wartości i wyzwania.*, Toruń 2018 r., s. 209 - 221., ISBN 978-83-933493-4-0 ISBN 978-83-933493-5-7 (e-book) – autorka.
10. *Konsekwencje nowej koncepcji prawnej w zakresie ochrony wód w Polsce*, Zeszyty Naukowe Gdańskiej Szkoły Wyższej Nr 2/2018, s. 41-63, ISSN 2300-9055 - autorka.

W druku:

1. *Nieskuteczność przepisów prawnych w zakresie ochrony powietrza przed zanieczyszczeniami emisyjnymi oraz inne wybrane aspekty zagadnienia ochrony powietrza, w druku – autorka.* (GSW)
2. *Działalność gospodarcza a obowiązek prawnej ochrony przyrody*, e-book, wersja papierowa w druku – autorka. (UJK)
3. *W oczekiwaniu na COP 24 – konferencje klimatyczne i stan prawny*, w druku – autorka. (GSW)

Pozostałe publikacje potwierdzające badania z zakresu prawa administracyjnego:

1. *Kilka problemów wokół administracyjno-prawnego statusu jednostki* [w:] W. Majewski (red.), *Rola administracji w państwie demokratycznym.*, Wydawnictwo Bydgoskiej Szkoły Wyższej, Bydgoszcz 2013 r., s. 45-55., ISBN 978-83-932683-5-1 - autorka.
2. *Ocena stopnia przydatności i korzystania przez mieszkańców z dóbr publicznych na przykładzie gminy Cekcyn.* [w:] M. Woźniak, E. Pierzchała (red.), *Dobra publiczne w administracji.*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2014 r., s. 419-435., ISBN 978-83-8019-078-8 -autorka.
3. *Prawne aspekty roli interesariuszy zewnętrznych i wewnętrznych w rozwoju nauki i szkolnictwa wyższego.*, J.S. Kierzkowska, T. Suski. [w:] M. Piekut (red.) *Nauka gospodarcze, gospodarka nauce.*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej., Warszawa 2014 r., s. 103-113., ISBN 978-83-7814-298-0 - współautorka.
4. *Przejawy równowagi rozwojowej ziemi cekcyńskiej* [w:] B. Rakoczy, K. Karpus, M. Szalewska, M. Walas (red.), *Zasada zrównoważonego rozwoju w wymiarze gospodarczym i ekonomicznym.*, Toruń 2015 r., s. 31- 40., ISBN 978-83-64458-02-6 - autorka.
5. *Czym jest przynależność do Unii Europejskiej dla mieszkańców gminy Cekcyn?* [w:] E. Sobczak (red.) *Zrównoważony rozwój społeczno – gospodarczy jednostek samorządu*

terytorialnego w świetle indyktorów aktywności rozwojowej., Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2017 r., s. 149 –165, ISBN 978-83-7814-687-2- autorka.

6. *Krajobraz a normy planowe – wybrane rozważania prawne z uwzględnieniem zmian w zakresie reklam* [w:] A. Barczak, P. Korzeniowski, *Administracja a środowisko.*, Szczecin 2018 r., ISBN 978-83-7992-211-2, s. 343- 357 -autorka.
7. *Źródła prawa administracyjnego – niedogodności legislacyjne i normatywne*, [w:] A. Erechemla (red.), *Wybrane problemy współczesnej administracji. Kontynuacja 2018 r.*, Sandomierz 2018 r., ISBN 978-83-87641-79-5, s.92-127 – autorka.

W druku:

1. *Praktyczny wymiar decentralizacji oraz scentralizowania części zadań w sytuacji kryzysowej na przykładzie podejmowanych działań po nawalnicach w Borach Tucholskich*, w druku – autorka (ŁSP)
2. *Kontrola (w) administracji publicznej – faktyczna potrzeba, czy nadregulacja prawna?*, w druku - autorka. (PiŚ)
3. *Unikanie w procesie dydaktycznym cechy administracji publicznej w postaci jej „charakteru politycznego”*- autorka.(US)

Inne zainteresowania naukowe, które także wpisują się w zakres funkcjonowania administracji publicznej, już częściowo uwidocznione w powyższych głównych nurtach badawczych to badania związane ze statusem prawnym i funkcjonowaniem służb inspekcji i straży. W tym zakresie oprócz powyższych zagadnień przeprowadziłam analizę pt. *Wybrane aspekty prawne działalności tzw. „lotniskowych straży pożarnych” dla zapewnienia bezpieczeństwa działalności lotniczej w zakresie lotnictwa cywilnego* [w:] K. Biskup, Z. Bukowski (red.) *Działalność lotnicza w Polsce.*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego., Bydgoszcz 2015 r. s. 137-149. ISBN 978-83-8018-032-1 oraz *Wiek emerytalny strażaków pracujących na polskich lotniskach.*, [w:] K. Biskup., Z. Bukowski (red.), *Uwarunkowania działalności lotniczej.*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego., Bydgoszcz 2016 r., s. 93-103., ISBN 978-83-8018-096-3, których jestem autorką. Ciekawym dla mnie badaniem była analiza logistyki, w zakresie której przeprowadziłam badanie pt. *Wybrane obszary wiedzy, dziedziny nauki i dyscypliny naukowe w służbie logistyki odzysku.*, „Logistyka

odzysku”, Styczeń – Marzec 2015 r. Nr 1/2015 (14), s. 65-70. ISSN 2083 – 6422, którego jestem autorką.

Reasumując, podstawą mojego wniosku jest autorska monografia pt. *Czynniki sfery zewnętrznej wpływające na kształt prawa w zakresie gospodarowania odpadami* oraz 50 opracowań naukowych przygotowanych po uzyskaniu stopnia doktora nauk prawnych. Spośród wskazywanych publikacji naukowych - 40 z nich jest opublikowanych i 10 pozycji znajduje się na ukończeniu procesu wydawniczego. W zakresie wskazywanych wyżej pięćdziesięciu publikacji, pięć z nich ma charakter naukowo-dydaktycznych, trzy publikacje klasyfikuję jako monografie z moim udziałem i jedną jest *Wielka Encyklopedia Prawa*, do której napisałam trzy hasła.

Joanna Sylwia Kienkowska